IP INDEXING ISSN: 119-0133

13

NTOLITE NA MGBANWE SO YA: IJI I ASUSU IGBO AKUZIRI

NDI NA-ETO ETO IHE GBASARA YA

NKE SI NAKA

OHAIKE NKECHINYERE Ph.D
Institute fot igerian lanzages
University Of Niyeria, Aba Campus

Umiedemede

Nagbanyeghi otuto niile obodo anyl na eto, man'ubara imadu mana nkanuZL, o ka na-ara anyi ahu asusu anyi kuziere umu any ha ntolite na ihe mgbanwe ha kwesiri itu anya ya n'ahu ha. O bu eziokwu mgbe ufoduenwere ike kpotu ihe gbasra mgbanwe n'ahu ndi na eto eto aha, na kuzitukwa ihe gbasare y niasusu bekec, asusu bekee anaghi erucha n'uni ndi c bu nobi akuzi nkuzi a, okacha ndi na-eto eto bi n im obodo Edemede a na-eleba anya mkpa o di lkuairi umu anyl ha n'oge, mgbanwe ha ga na-enweta nahu te ka la naeto, ma na ekwukwa na o ka mma ijl asusu lgbo akuzi ma na-ezisakwa ozi gbasara mgbane onwe ha

MMALITE

Imata nuju ihe gbasara mgbanwe n'ahu di ka a na eto di mkpa maka idi ocha, ahuike na ndu ojuju 2 Mgbanwe n'ahu bu mkpuruokwu kpuchitere mgbanwe n'ahu di ka mmadu na-eto: ihu n so, Ukwu (enweghi mmek0), mmeko nwoke na nwaanví. itu na igbochi ime. (Action Health Incorpora (2003:4) kowara nkuzi gbasara ntolite na mgbanwe so ya di ka, nke gunyere ntolite di rnkpa maka nhazi ezinulo, omumu (ituru ime, ibu ime na otuto nwa no n'afo ruo ormumu ya), mmuta gbasara mgbanwe niile na eme n'ahu, ka onye si huta onwe ya (otuto), idowe onwe ocha, nkuzi gbasara mmeko, mwulite onwe, mkpebiri onwe, 1zirita ozi, iyi oyi (irne enyi) , mkpakorita, oria mmcko, nje HIV/oria oninwu na etuesi egbochi ha -ya bu usoro mgb0chi ha. Otutu ndi na-eto o eto na-enweghi nduzi na ntuzi aka anaghi I erita uru site n'aka ndi torola eto, na-enWe mkpebi kwa ubochi gbasara mgbanwe ta na-envwe n'ahu; otutu mkpebi a abughi eziokwu. Iii chebiri ala mgba cheere ha n'ihu, ndi a na-cto eto choro eziokwu. Ha na ndi tochara eto kwesiri idi na-enwe mkparitauka kwa mgbe kwa rngbe nihe nile gbasara otuto. Mgbe ha matachaara nke bu eziokwu, nwere ike ju maobu hazigharia nke na abughi ieziokwu: ha ga-enwe ike ima akuko

okike ufodi aka niihu ma kowaputakwa ihe ha maara gbasara) ya. Mgbe ha na ndi tocharala eto na-akparitauka na-enwegh mgbochi obula, ha na-enwe ike ikowaputa onwe ha chookwa enyemnaka mgbe o di na mkpa. Kosakwara Nne na nna ha na ndi oru ahuike ma nwekwaa ike ichekwa ndu na ahuike ha, ya na ichikwa ma chekwaa Edemede a na-atule uru, ns0gbu ha usoro ikuziri ndi na-eto eto mgbanwe a na -enwe nahu ma na akwadokwa ijl asuSu igbo na akuziri ha ihe ndiaha.

Uru o bara ikuziri ndi na-eto etO mgbawe ha ga na-

Otu mba uwa na ahu maka ahuike bu WIHO kowara mgbe a na-eto eto di ka "oge a na enwe uta mgbanwe n'ahu nke na-eme mgbe a Bafechara /ofechaa ogo umuazi, mana tupu a buru dimkpa - atu anya ya nahu haae2 kpor aha kpomkwem ntorobia j e ebido ma ha-akwvust lhe ya na otuto na-eso na-abukari otutu Mi na-eto eto bu hdi abu na eruchabeghi ntorobia tinyekwara ufodi ndi ntorobianihi na onweghi afo nebunieenahu na n'echiche ya na akparamagwa na-akponyere ahuike ukwu. Ihe mere o ji di mkpa tndina eto eto ghasara mgbanwe ha ga na-enweta nahu ha bu aoit ruo iri na itoolu "(AHI2 odinihu obodo anyi di ha n'aka hu ha kaana-aka emeto, ha kakva ebute oria, aturu ime mkpuke/okwa dez hu ha b ndim jh obodo Iha o bula meturu ha, emetula oha eruna e bido ikuzin ha mgbanwe a osiso, ha ga enwe ike inagide aka mgba cheere ha nihu MIhio di otutu mgbanwe ha na ahugasi nahu ha nke na-eme ka ha na-enwe nchekasi. E kwesiri ia ha noge gbasara ngbanwe ndia ons-eme ka nne na nna na umu ha buru envi oga na-aa ahu ndi ogbo ha ighota ha ime okwa, oria mmcko nje HV na oria mminwu ga-cbelata nwatakiri ga na enwe ezi mkpebi, izere mmeko, ipkwa onwe ya, ikwuputa obi ya, ihoro na ilu onye o choro. Ha ga-agbanahu imebisi oganihu ha, imeto ugwu ha, imekasi ha ma chupu ha, ya Daighanahu onwu ilke nkuzi a na akagbu nkwenkwe na ihe ndi ahu e che na o bu aru (inwe mmeko mgbe a di ime. enweghi mmeko mgbe nwaanyi no na nso ya, nkwenye na o bu igbanezi na-ebute oke ime omume, ikuchi nwaanyi na imanye nwaanyi isiekpe inwe mmeko ya na otu nime ndi umunne di yaiji chupu mmuo di ya)

Nsogbu/odachi n'ilkuzi mgbanwe ndia

OBa-ara anyi ahu (nne na nna) n'ezinulo anyi di iche iche ikuziri umu anyi ha mgbanwe nibi omenala any Anyi kwenyere na-ekwesighi ikpoputa akuku ahu ndi ahu eji enwe mmeko akpoputa okacha noba.

Ozo bu agughi akwukwo na aghotaghi n'ebe nne na nna no. Mmadu a naghi enye ihe o na-enwegh.

Enweghi oge na ohere mkparitauka n'etiti nne na nna na umu. Oke gbalugbalu na icho ihe afo ga eri emeela ubochi anaghizi ezuru nne na nna. Otutu nne na nna anaghi ahu umu ha anya n'ututu tupu ha apuo, tupukwa ha na-alota umu ha arahuchaala.

lhe ozo na akponyere nkuzi a ukwu bu nsogbu nke otu ogbo.Nwantakri a na-ebidoghi n'oge kuziwara he gbasara uto na mgbanwe n'ahu ya nwere ike isoro ajoo ntuziaka nke ndi ogbo ya jefuo.

Enweghi ndi nkuzi a zuru azu maka ikuzi ihe ndi a, ndi nkuzi ime ihere, envweghi ngwa e ji akuzi ihe okacha ndi e dere nlgbo so alkponyere nkuzi a ukwu. Nke ozo bu etinyeghi na korikulum (ebe o di adi agaghi na agbaso ya)-okwesighi idabere na sobjekti ndi ozo.

Ebe na mgbe e nwere ike idi na-akuzi mgbanwe ndi a

Onweghi ebe aruru ulo maobu ebe a kporo aha a ga na- anoriri were na-akuzi nkuzi Enwere ike ino ebe ndi a akuzi ya

a. Nulo-Ebe mbu nwata na-ahuta onwe va na-abu n'ezinulo ya. Nne na nna naha na-enwe mmckorita ndi ntorobia dgz.

b. b Nogbako di iche iche -onwere ike buru n'ulo uka, ulo mgbasa ozi, redio umunwaanyin' ogostu, ogbako nkuzi na omummu ihe, otu ruo na mahadum.

Mgbe lwesiri ikuzi mgbanwe a akwukwo nihi na

Nulo akwvukwo-Otunime ebe kacha mkpa idi naakuzi nkuzia bu n'ulo akwukwo. Ekwesiri isi n'ogo ota okara bido ya nwata hapuha ulo va, ebe ozoo na-etinye isi bu n'ulo ya bu ndi mbu ya na Tivil, ogboko jikoro ndi nkuzi na ndi nne na ona, oto Unweghi afo ole obula a kporo aba kpomkwem bu mgbe nkuzi a kwesiri ibido. Mgbe obula nwatakir oto ikwu okwu, juwa aiuju ghasara mgbanwe o huru maobu ihe di iche na ahu ya na ahu caye oz u ghasara mghanwe a ebidola, aziza na nkuzi ghasara mgbanwe a kwesikwara isochi azu Ya bu na huza nwere ike site n'afo ato ghagoro gawa Nwatakiri na-erubeghi afo ano nwere ike juo ajujudi a(20022). (Ntughari bunke anyi) Gini mere afo gi jiri buo jbu? Kedu ebe nnwa si aputa? Gini mere ebe m si anyu mamiri ebe nke wanne m di ogologo? O ga-aka mma na I ga-enmetu obi ala zaa ya ajuju ya n'udi io ga-agho karia igbochi ya onu. Ozokwa, di ka umuaka na-agbago n'afo na n'ogo akwukwo ha, otu ahu ka isiokw nkuzidi iche iche gbasara mgbanwe ha ga-enweta (n'ahu ha) ga-esi na-agbago.

Usoro e si akuzi mngbanwe n'ahu

Dika Okwubunka (2002:21) kwuru, "ufodi ndi uka kwenyere n'ihe obula gbasara mgbanwe n'ahy okacha nke metutara mmeko nwoke na nwaanyi ekwesighi ikwu n'oha," O bulkwa eziokwu na otut nwoke na nwaanyi, mana anyi ga-amata na ubochi agbanweela. Otutu mgbe umuaka na-aju aj mgbe omenala anyi akwadochaghi ikwu hooha gbasara mgbanwe ndi a, okacha ndi metutara mmek

gbasara ahu ha maobu mmeko, o bughi ihe ziri ezi inapu ha okwu n'onu. maobu igbochi ha onn maobukwanu isi ha, "chere mgbeiluru di". Oka mma igba ha ume site n'iza ha ajuju otuo kwesiri.

Usor ndi ozo a ga-agbaso n ikuziri ha mgbanwe a gunyere:

a. **Igwa ha nke bu eziokwu**

Umuaka na-enweta otutu ozi bu asi site na tivii, ima okwa ahia, egwu, intanet, otu ogbo, akwuky ogugu di iche iche. o bu oru diiri ndi nne na nna, ndi nkuzi na ohaneze igWa umuaka nke bu eziokuech.

b. **ibido mkparitauka**

O di mkpa ibido mkparitauka gbasara mgbanwe a na-enwe n'ahu ka a na-eto di ka ikpu ara ib inwe aji n'akuku ahu ufodi dgz. Kama ichewe ka nnwa gi bido mkparitauka maobu ajuju gbasara he nwere ike iji ajuju maobu okwu ndi nwere ike ikpali mkparitauka n'okwu gbasara mgbanwe ndi a di l Asi na Ada enyi gi nwaanyi di ime? Gini ka I ma gbasara ihu nso, mmeko, itu ime dgz. ?

c. **Iza ajuju ndi a juru**

Nwatakiri obula nwere ike iju ajuju etoruokwala inata aziza ajuju ya.O dikwa mkpa imata ihe nwa ahu mabu. Aziza ajuju obula ga-ehiwe isi n'afo ole nwatakiri ahu di. Tkuziri nwatakiri mgbe ekele gafere nku aka

d. **Ekwekwala ka ohere nkuzi ihe gbanahu gi**

Mgbe obula I nwere ohere maka ikuzi mgbanwe a, di ka mgbe a na-ele tivii, mgbe a puru apu, Inu nwataliri tuuru ime okwa/mkpuke, ihu nwantakiri turu doti, dgz., jisi ike ka ohere ahu hapu igbanant gi maobu lalahu gi niwi. nwekwara ike ikuziri nwatakiri mgbe ndi mmadu meturu ya aka aghughu di ka imetu ya aka n'ara nike, inwara ya nku anya, iji mkpuruaka nke etiti ruo ya n'oboaka dgz. Mee ka omata mgbe egwuregwu gafere nku aka. Agwazila umuaka (umu nwaanyi) na nwoke metu ha aka, ha aturu ime. Gwa ha nke bu eziokwu.

Uru o bara iji asusu Igbo akuzi nkuzi a

Encarta (2011) si na asusu bu "iji mkpuruokwu enwe mmekorita, ya bu usoro mmadu na ibe ya si ene mmekorita n'udi okwu onu maobu nke e dere ede". (Ntughari bu nke anvi). Asusu bu uzo puru mmadu na ibe si emekorita. Agburu obula nwere asusu e ii mara ha di ka e ii asusu IgbO mara nal is Notu aka ahukwa, e jikwa asusu yoruba na asusu Awusa mara ndi Yoruba na ndi Awusa notu nwa ahu 2004). Chumbow (1990) choputara na nwata na-aka amuta ihe osiiso na- -etokwa osiiso n'echiche ndi di nogbe ya. Awoniyi (1985) kwuru na "onweghi asusu mba ozo ga-anochite olunne maoburuna e jiri olunne ya kuziere ya ihe otutu oge. Nke a bu na nwata ahu na-

eji olunne ya amata I onweghikwanu usoro agumakwukwo obula ga-ahapu asusu maobu olunne ya ne-metutaghi echich ljasusu lgbo akuzi mgbanwe n' ahu bara nnukwu uru ndi gunyere:

Ona-eme ka nghota diire

ituru ime okwa na ibuta oria mmeko ga-ebelata maoburuna akuziere ndi na- eto eto (okach Ounime ihe mere nje HIV/oria mninwu ji abawanve bu na a na-akuzi ihe ndibi nime obodo) gbasara mgbanwe a n'ahu ha n'asusu Igbo niile gba sara ha ghas

Asusu lgbo so n'otu nime asusu ato gbara okpurukpu na Naijiria (Hausa, Igbo na Yoruba). O goomenti si kpebie naa ga na-eji olunne na-akuzi ihe na primari, e meechaa ejiwazie asusu bekee otutu uloniwa agaghi i na-eji umuaka tuuru ime okwa agba mgbere ahia ume amun ohs. a achy ime dinu ini ano na abuo, iri ato na ise na iri na asaa (ndi dinu agbata afo iri na anoj a pera 2010, anyi gara minisrti na- ahu maka umu nwaanyinUmuahia, anyi huru uaka s sey nebe e zoro ha n'Abaana di n'Obingwa, Isialangwa notu na Kansul Isochi nota notu. O se e e asu anyi akuzi ihe ndi a ga-eme ka nne na nna na umu tukwasi one h o Soarsba abu ha basara ihe ndi di lka ihur pee a ha kparitara uka enweghi ike isuli bekee. Naani lgbo ka ha na-asu ske oa. Owebeg pdl ame ha nuturula maka nkuzi gbasara mgbanwe n'abu na mmeko nwoke sa aasy e ka oburuna onwe ka e si kuzituru ha ihe gbasara mgbanwe nahu na ituru ie a ihe ndi ya na ha e 202aghi adiri ha otu ahu. Ufodi n'ime nne umuaka ahu anyi gbara ajuj ons gsara iziri sa haziri umu ha gbasara mgbanwe ha ga na-ezute n'ahu ka ha na-eto, siri na o bughi omenala ha kzri baudi ihe ahu tinyere na ha amaghi ihe ha ga-akuzi na otu ha ga-esi akuzi ya rna e were asusu anyi toghesiere ndi na-eto eto ihe nile gbasara mgbaSwe Asusu olunne kacha mma iji gbasaa ozi ma kuzie ihe niile gbasara mgbanwe aka aeto ana-ahu ma na-enweta n'ahu hanihina o ga-akwalite nghota ubochi niile. AHI (2002 :33) durs odu ia ndi nile na-akuzi ihe gbasara mgbanwe n'ahu na-ejikwa onumaatu nke di na guruguru ebe ha no.

Ntuputa aro

Site n'ihe ndi anyi choputara, anyi na-atuputa aro ndi a

A: Aga-agba mbo tugharia akwukwo niile/edemede nile gbasara nkuzia site n'asusu ndi oz gaa n'asusu lgbo.

B : Ndi na-akuzi gbasara mgbanwe a ga na-enwe nzughari site n'oge ruo n'oge.

C : Ndi nkuzi ga-akawa ahu di uchu n'ikuzí ihe gbasara mgbanwe ndi a, o bu ha na umuaka ndi a na-aka anokari.

D :Odi mkpa inwe korikulum kwuuru onwe maka nkuzi a.

D : Ndi nwunye ndi govano na nwunye ndi isioche lokal goomenti kwesiri iga nime ime obodo na- akuziri ndi nne mkpa o di ikuziri umu ha mgbanwe a, mmeko nwoke na wzanyi na oria mminwu.

E : Ndi a zuru azu n'oru ntughari kwesiri igba mbo chikota ma tugharia aha na okws gbasara mgbanwe ndi a ma dozie ha n'obo ozi ka o di mfe idi na- enweta ha.

F : Ndi uka ga etinyekwa uchun'ikuziri ndi nne na nna, ndi ntorobia na ndi na-eto eto ghasara mgbanwe ndi a.

G : ndi nne na nna na ndi nkuzi ga-agbalisike na-akuziri umuaka ezigbo aha e j mara aksku abu di ka "utu - ihe nwoke maobu ahu nwoke", 'otu -ihe nwaanyi ma o bu ahu nwaanyi dgz ma gwakwa ha na-anaghi akpo ha ezi aha ha a n'ogbo kama na a ne-eji nkwuma akpoputa ha

H : Ndi nne na nna ga-agbo mbo na-enwe ohere ha na umu ga-eji na-akparitauka. Nke aga-egbochi ndi ama igwa ha asi gbasara ufodi ihe.

I : Ndi goomnenti, otu di iche iche na ndi mmadu aka di kwesiri idi na -ahazi mana-ak wado nkuzia na redio nakwa na tivi.

J :Ndi nne na nna ekwela ka oghere udi nkuzi a ganahu ha.

MMECHI

Mgbe o bula a kpotara ihe gbasara mgbanwe n'ahu ndi na-eto eto aha, okacha ihu nso, mmeko nwoke nwaanyi, ibute nje HIV/oria mminwu na oria mmeko di iche iche, ndi nne na nna na-ama jona- a mininwu na oria mmeko ndi ozo na-ari elu okacha n' ime obodo, bia tinyekwuoro ndi ne na u nso, mmeko nwoke na nwaanyi dgz Ka-adi mfe ona otutu n'ime ha amaghi ihe bu ihu nso nwaanyi, nke putara na onwere ike ha ahogi nsomb ha aturu ime. Mgbe a juru ha maka ubochi ha turu anya inu nnwa, oweghi Gge Ce ndi nkuzi ihere, ndi oru ahuike anaghi anokwatali, ndi nrianria agba nkiti, obi na-amafu ndi na dkUKO ebe ndi na-eto eto na-ekpudo ihu n'ala. Mana agbataghi ya n'oso. Ebeo bu na ime oka je nna anyi ha na anaghi enwe oghere nakwa na amaghi nke a na-ako n'ikuziri umu ha njikwa n nchekwa onwe ha, uzo kacha mma iji beleta maobu gbochie odachi a bu ikuzi na igbasa ozi gbasans ntolite na ihe ndi a ga-atu anya ya, n'asusu Igbo. Iji asusu maobu oluonye kuzie ihe na-eme ka ngho bamie n'umi okpukpu ma butekwe ezi mgbanwe n'agwa. Oburuna emeghi nke a, ogo njikwali onwe ighota na imetosi umuaka, ituru ime okwa/mkpuke, ite ime, ibute oria mmeko, nje HIV/oria mminw na onwu ike ga na-ari elu nke ga-emetuta oganiihu obodo anyi.

Edensibia

Action Health Incorporated. (2002). Can We Really Talk About It?AWorkshop Guide for Assisting

Parents To Talk With Their Adolescents. Lagos: AHI.

Action Health Incorporated. (2003). Comprehensive Sexuality Education. Lagos: AHI.

Chumbow, B.S. (1996). "The Place of Mother Tongue in the National Policy on Education'" in

Emenanjo, E. N. (ed.) Multilingualism, Minority Languages and Language Policy on Educatton.

Agbor:Central Books Ltd.

Encarta Dictionary. (2011) Micrsoft Encarta

Federal Republic of Nigeria. (2004) National Policy on Education. Lagos: NERDC Press.

Okwubunka, S. (2002). Youth, Sexuality and Marriage. Aba: Emma Printing Ventures.